

MARIO ŠIMUDVARAC

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

**Kanon o kanonu:
Kako
Miroslav Krleža
pamti
Marina Držića?**

U ovome se članku interpretira esej *O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)* hrvatskoga književnika Miroslava Krleže. Promatra se na koji način i što Miroslav Krleža govori o hrvatskome renesansnom autoru Marinu Držiću. Iako Krleža u svojem eseju spominje mnoge književnike, u ovome se radu oni neće proučavati, nego će se usredotočiti na pamćenje Marina Držića. Zaključuje se po čemu se pamti Marin Držić sredinom dvadesetoga stoljeća kada se njegova djela tek počinju značajnije proučavati. To je i jedan od načina povezivanja starije i novije hrvatske književnosti.

Ključne riječi: Marin Držić, Miroslav Krleža, pamćenje, narod, kršćanstvo.

I.

Stariji su pisci, historiografi, proučavatelji književnosti, napose hrvatski latinisti, razmišljali o jednome od najvećih i najpoznatijih hrvatskih književnika iz Dubrovnika, o slavnome piscu i kazališnome čovjeku Marinu Držiću (1508–1567). Ugrubo, postoje tri točke pamćenja Držića u starijoj hrvatskoj književnosti. Nakon što je dubrovački benediktinac Mavro Vetranović u *Pjesanci Marinu Držiću u pomoć* obranio mlađega kolegu pisca od napada dubrovačke čitateljske publike koja je tvrdila da je Držić plagirao *Tirenu*, autoritarni Vetranović usmjerio je razmišljanja budućih naraštaja o Držićevu djelu i njegovoj važnosti u hrvatskoj književnosti. Mavro Vetranović piše:

Marinove pjesni dake,
Dubrovčane moji drazi,
dostojne su slave svake,
odkoli se tač proglasi. (77 – 80)

Upravo *Vetranovićeva obrana* Marina Držića¹ jedna je od točaka iz Držićeva životopisa koju osobito pamte u kasniji pisci. Vetranovićevu obranu spominju Ignjat Đurđević u djelu *Vitae illustrium Rhacusinorum (Životi slavnih Dubrovčana)*, Saro Crijević u djelu *Bibliotheca Ragusina (Dubrovačka biblioteka)* i Francesco M. Appendini. Druga je točka pamćenja Držića povezana s njegovim djelima. Najčešće se spominje pastoral *Tirena* s kojom je Držić imao problema zbog autorstva, ali i ostala djela poput *Venere i Adona* i *Novele od Stanca*. Kada se govori o pamćenju Držićevih djela, zanimljiv je suz-

¹ Krleža Mavra Vetranovića naziva Držićevim zaštitnikom: Miroslav Krleža, „O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)“, u: *Eseji (knjiga treća)*, ur. Anđelko Malinar (Zagreb: Zora, 1963), 145.

držani latinski epigram Đ. Ferića o njegovim komedijama u djelu *Pohvale dubrovačkih pjesnika koji su pisali ilirskim jezikom* u kojemu tekstualni subjekt govori:

Ako voliš slobodnije šale, čitaj *Tirenu* i *Novelu od Stanca*, koje su vrlo ljupke, i *Adonisa*. Ako si pak strožih nazora, ne primiči ruke tim knjižicama.²

Treća točka po kojoj se pamti Držić jest to da su o njemu pisali drugi pisci poput Nikole Vite Gučetića, Mihe Monaldija i Sabe Bobaljevića. Netočna je datacija Držićeve smrti koju smještaju u 1580. godinu.

Trebalo bi se još vratiti Vetranovićevu pamćenju Marina Držića da se upozori kako se u *Tri doslije nepoznate pjesme*, koje je za tisak priredio Petar M. Kolendić, ubrajaju dvije pjesme koje tematiziraju Marina Držića. Jedna je *II. Na preminutje Marina Držića Dubrovčanina tužba.*, a druga *III. Nadgrobница gornjega Marina.*³ Budući da su određene tri točke po kojima se Držić pamti u starijoj hrvatskoj književnosti, može se prijeći na noviju. Nastojat će se interpretirati Krležin esej *O našem dramskom repertoaru* u povodu 400. godišnjice izvedbe Tirene.

II.

Potrebno je uočiti da je povod pisanja Krležina eseja opet Držićeva pastirska igra, pastorala *Tirena*, odnosno 400. godišnjica njezine izvedbe. Krleža započinje: „Godine 1947–48 slavimo 400. obljetnicu Držićeva „Pometa“ i „Tirene“ (1547/48–1947/48).“ Iako vidimo da su *Tirena* i izgubljeni *Pomet*, uz urotničko pismo Cosimu I. Mediciju od 2. srpnja 1566. godine koje također Krleža spominje u tekstu, djela po kojima Krleža pamti Držića, njegov je način na koji pamti Držića ipak ponešto drukčiji od načina na koji to čine stari hrvatski pisci. Njega Krleža ponajprije pamti kroz književni i politički angažman. Kroz cijeli esej *O našem dramskom repertoaru* Krleža postavlja tri značajne opreke preko kojih se Držić svrstava u naš (jugoslavenski) dram-

² Marini Darscich de comoediis

Risus si qui solutiores,

Tirrenam lege Stantique casus

Sane perlepidos Adonidemque.

Qui supercilio severiore es,

Ab his abstinaes manum libellis.“

Rafo Bogišić, ur., Veljko Gortan, prev., *Hrvatski latinisti II: pisci 17–19. stoljeća*. (Zagreb: Matica hrvatska, 1970), 622, 623.

³ Marina Držića spominje i Antun Sasin u pjesmi *U pohvalu pjesnika dubrovačkih* (SPH16, 160. str, 44. stih) imenom i u pjesmi *Drugi san* (SPH16, 158. str., 72. stih) pod nadimkom Vidra. Trebalo bi ispitati tvrdnju koju je iznio Pero Budmani u sedmoj fusnoti u *Antun Sasin* u predgovoru „Starim piscima hrvatskim“, sv. 16: „Drugi je neki Marin Držić čiju smrt plače na str. 163. Ovaj je po stihovima: „moj Držiću, Koji bješe slava i dika Sve mladosti, drag mladiću“ (73–75) bio mlad čovjek kad je umro (pjesniku M. Držiću po svojoj prilici bilo na smrti oko 60 god.) i u svojoj pjesmi ne govori ništa o njemu kao o piscu.“ (SPH16, XV) Radi se o pjesmi *Antun Sasin* u *smrt Marina Držića*. Ako se ne radi o našem Držiću, o kome je onda riječ?

ski repertoar. To su opreke *kompaktne većine*⁴ nasuprot geniju pojedincu zatim odnos kršćanskoga i poganskoga (mitološkoga) te opreka vlastelina nasuprot pučaninu.

Prva je Krležina opreka odnos između kršćanskih, latinističkih i humanističkih pisaca poput Janusa Panoniusa, Ilije Crijevića, Karla Pucića, Marka Marulića, Gučetića, Juraja Dragošića, Savonarole, Franje Patrisa Patričića s jedne strane koje naziva *kompaktnom većinom* nasuprot izdvojenomu pojedincu, Marinu Držiću, s druge strane. Već sama sintagma *kompaktna većina* intertekstualno upućuje na Krležinu jednočinku *Kristofor Kolumbo* iz njegove prve, kvantitativne dramske faze, iz ciklusa *Legende*, u kojoj su pobunjeni mornari i robovi na brodu Sveta Marija rulja, gomila i masa, dok je pomorac Kristofor Kolumbo izdvojeni pojedinac i genij, vođa. Iz te prve opreke proizlaze dvije nove opreke. Prva je opreka većina/manjina, a druga, koja slijedi iz prve, jest opreka masa/genij. Prvoj skupini pripadaju pisci koji pišu po zakonima poetike, estetike vrijednosti, stilskim zakonitostima te samim time njihovo djelo postaje vrijedno i uklapa se u dotadašnju književnu tradiciju.⁵ Takvih je pisaca mnogo. Držić, za razliku od *kompaktne većine*, ima svoja pravila, svoj način pisanja, razvija samosvojnu književnu vrijednost, inovativan je. Dok se mnogi pisci uranjaju u masu gubeći vlastitost i individualnost pisanja, Držić, stvarajući samostalno i inovativno, postaje genij.

Druga značajnija opreka koju Krleža upisuje u svoj test jest opreka kršćansko/pogansko, mitološko kojom se postavlja pitanje je li književnost službenica Crkve ili nije. U tome se dijelu posebno okomljuje na redovnike koji ustaju protiv svjetovnoga teatra i pišu po ustaljenima, stereotipiziranim pravilima, a teme su im učestalo religiozne. Pastirsku igru, melodramu *Dubravka* Ivana Gundulića uspoređuje s Držićevom *Tirenom* riječima „da je „Dubravka“ mnogo banalnija i bezličnija od „Tirene““⁶. Unatoč tome Gundulićevu bi *Dubravku* uključio u klasični dramski repertoar.⁷ U vezi s tom oprekom Krleža pamti i Vetranovićevu obranu Marina Držića, ali Držićeve komedije i pastorele cijeni daleko više nego Vetranovićeva religiozna djela: „U svijetu pobožne lirike svog velikog zaštitnika Mavre Vetranovića, koja je sva na koljenima, naivno skrušena, marijanski slatka, kao „Pjesanca Jezusu na križu“ ili „Tužba djevice Marije“, sva u znaku posmrtnih počasti cezaropapističkih, kao „Pjesanca smrti“ ili „Pjesanca suda napokonjega“, komedije Marina Držića „veliki“ su „smijeh“ nad upeljenom modom voštane liturgijske književnosti.“⁸ Kako bi Držića odijelio od religioznoga, naziva ga *svrzimantijom*. Rafo Bogišić za tu Krležinu riječ kaže: „Da je

⁴ Miroslav Krleža, *Legende* (Sarajevo: Oslobođenje, 1973). Krleža, Miroslav. „O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)“, u: *Eseji (knjiga treća)*, ur. Anđelko Malinar (Zagreb: Zora, 1963), 142. (Radi se o Krležinu supertekstu.)

⁵ Preuzeto s predavanja prof. Krešimira Nemeca.

⁶ Ibid, 152.

⁷ Ibid, 154.

⁸ Ibid, 145.

Držić bio svrzymantija, Krleža to nigdje nije mogao pročitati naprosto zbog toga što to nije istina. Posljednje godine i mjeseci i dane proveo je u Mlecima kao kapelan tamošnjeg nadbiskupa (patrijarha), pokopan je u crkvi (jednoj od najuglednijih mletačkih crkava). U tvrdnji Miroslava Krleže o Držiću kao svrzymantiji riječ je o duboko znakovitoj pojavi. Držićevo raspopovstvo rodilo se u okrilju Krležina koncepta i slike koju je o Držiću stvorio i imao. Držićevo svrzymantijaštvo Krleži je trebalo, jedino tim potezom bio je u mogućnosti objasniti stanovite postupke i odnose, one koje Krleža nije mogao ni znati povezati uz Držićevu pripadnost svećeničkom staležu. (Kako zamisliti svećenika Držića kao „glas pučanina plebejskih demokratskih principa“, a istovremeno svestrano silnog piscu i velikom prijatelju „marijanski slatkom“ benediktincu Mavru Vetranoviću?!).⁹ Krleži je iznimno teško pomiriti Držićev život kao svećenika s djelima koja on piše.

Treća opreka jest odnos vlastelina i pučanina. Kao paradigmatički primjer za vlastelinsko pisanje Krleža uzima Dubrovačku trilogiju *Iva Vojnovića*. Krleža radi malu dramatsku analizu vlastelina iz Vojnovićeve *Dubrovačke trilogije* iz kuta gledatelja te kaže: „Ove pospane ličnosti „Dubrovačke trilogije“ boje se ferate, preziru kmetovsku pasminu, govore o demokraciji i o pučkim problemima na pamfletski, protujakobinski način, a sve ono, što u ovoj komediji predstavlja hrvatski puk, nemoćno je i scenski pasivno do toga stepena te uznemiruje svakoga gledaoca, kome ukus nije pokvaren umišljenim plavokrvnim bečkim i venecijanskim snobizmom.“¹⁰ Krleža ovdje zahvaća odnos između naroda i književnosti. Još od avangarde i njegova programskog teksta u prvome broju časopisa *Plamen* iz 1919. godine, koji uređuje s Augustom Cesarcem, Krleža nastoji dovesti književnost i narod u što bliskiju vezu. Općenito je pravilo da što je književnost rafiniranija i uzvišenija, dalje je od naroda i obrnuto. Gotovo je nemoguće stvoriti djelo po zakonima estetike, a da bude blizu narodu.¹¹ Krleža udara na Vojnovićevu *Dubrovačku trilogiju* jer prikazuje samo svijet vlastele, pa joj izmiče prikazivanje dubrovačkoga puka. Razloge pronalazi u lošim scenama bez ljudskosti i u samim likovima u čijima je srcima tekla „plava tinta naše aristokretenske literature“.¹² Krležina ocjena svakako nije primjerena i s njome se ne može lako pomiriti. Ako je Vojnović oblikovao likove aristokrata točno onako kako sam Krleža doživljava aristokraciju, onda je Vojnović napravio izvrstan posao. Krleža redom nabraja one scene i

⁹ Rafo Bogišić, „Miroslav Krleža i Marin Držić“, u: *Patnje mladoga Džore*, ur. Igor Zidić, (Zagreb: Matica hrvatska, 2007), 308-309.

¹⁰ Miroslav Krleža, „O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)“, u: *Eseji (knjiga treća)*, ur. Anđelko Malinar (Zagreb: Zora, 1963), 148.

¹¹ Preuzeto s predavanja prof. Krešimira Nemeca.

¹² Miroslav Krleža, „O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)“, u: *Eseji (knjiga treća)*, ur. Anđelko Malinar (Zagreb: Zora, 1963), 148.

osobe koje su po njegovu mišljenju loše izvedene u *Dubrovačkoj trilogiji* jer ne pokazuju smisao za pučko:

1. dramska osoba, aristokratkinja Marija Orsola Bobali,
2. scena između Vase i Mare Beneše,
3. scena rastanaka Luje i Pavla u *Sutonu*,
4. scena u kojoj Lukša ne dopušta Vuku da se oženi Jelom.

Tim scenama zamjera to što ocrtavaju samo aristokraciju, a nemaju smisla za puk. Krleža takav govor o aristokraciji legitimira citiranjem Držićevih urotničkih pisama usmjerenih protiv „dvadeset ludih nakaza, koje tiraniziraju pučanstvo“¹³ i pozivanjem na pisma: „po svjedočanstvu Marina Držića nijesu bili drugo nego mizerije i žalosna sprdnja“.¹⁴ Krleža sebe stavlja u jednak položaj s Držićem jer oboje udaraju po aristokraciji te preko Držićevih političkih ideja i opcija opravdava svoju književnu misao o izboru djela za kanon našega dramskog repertoara. Aristokracijska je književnost mrtva, a narod je živ. Preziranje i zanemarivanje naroda Krleža zamjera i ostalim aristokratima: Hanibalu Luciću, Jerolimu Kavanjinu, Dragutinu Domjaniću i Ksaveru Šandoru Gjalskome. Stariju i noviju hrvatsku književnost Krleža povezuje u točkama u kojima su se jako udaljile od naroda. No, „Držić je prvi izraziti pučanin u našoj dramatici“.¹⁵ Krleža radi i književnoteorijsku grešku jer autora povezuje s tematikom njegovih djela, odnosno Gundulić kao obraćenik piše religiozno, Vojnović, aristokrat, piše o aristokraciji, a Držić, pučanin, piše o puku (u koncept mu se ne uklapa jedino Držićevo svećenstvo). Pri tome prešućuje činjenicu da su Držići bili plemići, ali su svoje plemstvo izgubili. Treba se vratiti jednoj rečenici Ignjata Đurđevića: „Marin Držić, potomak stare obitelji koja je prešla u građanski sloj [...]“¹⁶ ili na tekst Sara Crijevića: „Obitelj Držić, koja još od davnih vremena vuče podrijetlo iz Kotora, nastanila se u Dubrovniku, gdje je upisana u patricijski stalež; iako je zatim 1400. (zbog toga što se u vrijeme kad je nadolazila kuga oglušila o državne odredbe uklanjajući se od opasnosti bijegom) isključena iz plemićkoga sloja i protjerana među pučane.“¹⁷ Krleža će doista istaknuti ono što Držića čini velikim piscem u svjetskim razmjerima: njegov živi pučki i scenski, narodni govor u djelima te profiliranost njegovih dramskih osoba koje „nijesu samo karnevalske krabulje jedne glumačke družine“.¹⁸ Držić je za Krležu obuhvatio čitav niz tradicija i manira, od plautovsko-terencijevskih eruditnih

¹³ „Tamošnji puk od Boga moli samo jednu milost, da se naime dvadesetorici nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza oduzme štetna vlast...“ citirano u: Marin Držić, „Urotnička pisma Marina Držića“. Prijevod Držićevih urotničkih pisama na hrvatski jezik i komentator: Franjo Čale; ur. Vera Čičin-Šain (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989), 28.; Ibid, 146.

¹⁴ Ibid, 147. ¹⁵ Ibid, 149.

¹⁶ Nikola Batušić i Dunja Fališevac, ur., *Putovima kanonizacije: Zbornik radova o Marinu Držiću (1508–2008)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2008), 14.

¹⁷ Nikola Batušić i Dunja Fališevac, ur., *Putovima kanonizacije: Zbornik radova o Marinu Držiću (1508–2008)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2008), 17. ¹⁸ Ibid, 149.

komedija do *komedije dell'arte*.¹⁹

Držića, već je zaključeno, Krleža drži kao pisca koji je rascjep između književnosti i naroda učinio manjim i piscem koji je odvojio književnost od Crkve i religioznosti. Krleža pamti Držića i kao pisca komedija i pastorala te zbog njegova urotničkoga, buntovnog i pučanskoga duha.²⁰ Sve opreke koje je Krleža postavio: većina/manjina, estetika vrijednosti/estetika inovacije, kršćansko/mitološko, pogansko i aristokratsko/pučko idu u smjeru približavanja književnosti narodu i u smjeru pitanja treba li odvojiti književnost od Crkve. Marin Držić za Miroslava je Krležu velika vrijednost koja je zaslužila ući u južnoslavenski kanon i vrijednost koju je bilo potrebno ponovno otkriti i to:

1. obradom sveukupnoga Držićeva djela,
2. proučavanjem mitološkoga repertoara,
3. obnovom *komedije dell'arte*.

III.

Krležina se ambivalentnost očituje i na držićevskome planu. Iako s jedne strane hvali Držića u eseju *O našem dramskom repertoaru*, s druge strane, u istome tekstu, o njemu i njegovu životopisu piše izrazito negativno i pejorativno: „Marin Držić bio je pop orguljaš, dvorska bluna i prišipetlja vlastelina i aristokrata, neka vrsta slugana i komedijanta prigodničara, koji svojim šalama zabavlja gospare kod njihove vlasteoske trpeze, završivši svoju privatnu kalvariju kao politički emigrant, zavjerenik i buntovnik.“²¹ i zatim „Iz Držićeva teksta promatra nas odraz renesansnog, zakrabiljenog, zbunjenog čovjeka, koji je čitavoga svog života bio *poverissimo scrittore*: pisarić po solanama, svirač po crkvama i na gospodskim gozbama, ulični glumac i grofovski sluga. Gorko nasmijano lice pjesnika i klauna u agoniji, kome su teške riječi književna oporuka, koju ostavlja kao memento pokoljenjima.“²² Krleža prvo kaže: „Držićev je teatar pomodna pojava (...)“ da bi potom u nastavku ublažio „...dakako, kao što je u umjetnosti sve pomodno“.²³

Marin Držić Krležu zanima kao pučanin koji se buni protiv vlastele (opreka vlastelin/pučanin) te u pitanju treba li književnost biti u službi Crkve (opreka kršćansko/pogansko). Unatoč mnogim netočnostima i neobrazloženim tvrdnjama, Krležin je esej „važan po tome što je u doba iznimno selektivnog pristupa hrvatskoj kult. tradiciji ne samo omogućio nego i potaknuo istraživanje, kritičko vrednovanje, objavlji-

¹⁹ Ibid, 155.

²⁰ Dunja Fališevac, „Dubrovnik kao izazov hrvatskim lircima 20. stoljeća“, u: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol.33, (Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Književni krug Split, 2007), 74, fusnota 11 ²¹ Ibid, 145. ²² Ibid, 146. ²³ Ibid, 149.

vanje i uprizorenje Držićevih dramskih tekstova“. ²⁴ Jasno je da će lijevo orijentirana, marksistička ideologija potaknuta Krležinim esejom biti motor za izvlačenje Marina Držića iz zaborava hrvatske književne historiografije (Živko Jeličić, Marijan Matković, Slobodan Prosperov Novak).

Literatura

Bogišić, Rafo. „Gdje je Držić“. U: *Patnje mladoga Džore*, ur. Igor Zidić, 69–100, Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

Bogišić, Rafo. „Miroslav Krleža i Marin Držić“. U: *Patnje mladoga Džore*, ur. Igor Zidić, 297–311, Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

Držić, Marin. „Urotnička pisma Marina Držića“. Prijevod Držićevih urotničkih pisama na hrvatski jezik i komentator: Franjo Čale, ur. Vera Čičin-Šain; Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989.

Fališevac, Dunja. „Dubrovnik kao izazov hrvatskim lirikima 20. stoljeća“. U: *Dani Hvarskega kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 33*, 69–94, Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Književni krug Split, 2007.

Fališevac, Dunja. „Kako Držića pamte suvremeni hrvatski pisci“. U: *Dani Hvarskega kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 37*, 271–302, Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Književni krug Split, 2011.

„Hrvatski latinisti II: pisci 17–19. stoljeća“, ur. Rafo Bogišić, Zagreb: Matica hrvatska, 1970.

Krleža, Miroslav. *Legende*. Sarajevo: Oslobođenje, 1973.

Krleža, Miroslav. „O našem dramskom repertoaru (povodom 400. godišnjice Držićeve „Tirene“)“. U: *Eseji (knjiga treća)*, 139–163, Zagreb: Zora, 1963, sv. 20

„Putovima kanonizacije: Zbornik radova o Marinu Držiću (1508–2008.)“, ur. Nikola Batušić i Dunja Fališevac, 9–21. i 181–183, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2008.

Senker, Boris. „Krleža, Miroslav“. U: *Leksikon Marina Držića*, 421, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.

²⁴ Boris Senker, „Krleža, Miroslav“, u: *Leksikon Marina Držića*, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009), 421.